

Innst. 192 L

(2016–2017)

Innstilling til Stortinget fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen

Prop. 158 L (2015–2016)

Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om Lov om organisering av forskningsetisk arbeid (forskningsetikkloven)

Til Stortinget

Sammendrag

Regjeringen v/Kunnskapsdepartementet legger i proposisjonen fram forslag til lov om organisering av forskningsetisk arbeid. Regjeringen ønsker å styrke det forskningsetiske arbeidet i norsk forskning gjennom å lovfeste forskeres og forskningsinstitusjoners ansvar. Forslaget viderefører systemet med faglig uavhengige etikkomiteer og det nasjonale utvalget for granskning av redelighet i forskning som ble etablert i gjeldende forskningsetikklov fra 2007.

Lovproposisjonen er delt i to: en generell del om forskningsetikk og en del som konkret omtaler lovforslaget. Oppdelingen er gjort for å få fram at forskningsetikk dreier seg om mye mer – og annet – enn bare lovregulering, og at forskningsetikk primært er forskersamfunnets eget ansvar. Regjeringen foreslår ingen lovfesting av hva som er god forskningsetikk, men vil videreføre og utvide lovfestingen av organiseringen av forskningsetisk arbeid.

Departementet har vurdert de foreslåtte lovendringene til å være såpass omfattende, også lovteknisk, at de bør gjennomføres i en ny lov om forskningsetikk, og ikke som endringer i den nåværende. For å presisere at loven gir en ramme for forskningsarbeidet og ikke sier noe om innholdet i forskningsetikken, foreslår departementet å endre lovens navn fra lov om behandling av etikk og redelighet i forskning, til lov om organisering av

forskningsetisk arbeid. Kortnavnet forskningsetikkloven er det samme.

Departementet omtaler i proposisjonen hva som er forskningsetikkens formål, hva den omfatter og hvorfor den er viktig. Det gis en vurdering av noen områder som det er viktig å rette oppmerksomhet mot i en forskningsetisk sammenheng. I et eget kapittel omtales forskningsetiske retningslinjer, som danner grunnlaget for hva som anses som anerkjente forskningsetiske normer.

Både forskere og forskningsinstitusjoner har et ansvar for å sette seg inn i og følge anerkjente forskningsetiske normer, og bidra til å sikre at all forskning skjer i henhold til slike normer. De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK) med sine faglige komiteer og utvalg er de viktigste nasjonale aktørene på det forskningsetiske området. Slike komiteer har vært i arbeid siden 1990. Arbeidet for å sikre god forskningsetikk beskrives i proposisjonen. For å fremme god forskningspraksis er både forebyggende arbeid og behandling av uredelighetsaker viktig.

I lovutkastet foreslår departementet å videreføre den nåværende formålsparagrafen, men med en presisering av at det dreier seg om forskningsetiske normer. Lovens overordnede formål er å sikre et nasjonalt system som kan ivareta samfunnets behov for at forskning i offentlig og privat regi skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer.

Når det gjelder lovens virkeområde, blir det foreslått at loven skal gjelde forskere og forskning i Norge. På Svalbard og Jan Mayen gjelder loven dersom forskningen drives av en forsker ansatt av norsk arbeidsgiver eller dersom en vesentlig del av midlene kommer fra Norge. Granskingsutvalgets mandat til å uttale seg om forskning i utlandet videreføres.

Dagens bestemmelse om faglig uavhengighet for komiteer og utvalg som er oppnevnt med hjemmel i

loven, foreslås videreført. Lovforslaget innebærer videre en synliggjøring av at de regionale forskningsetiske komiteenes ansvarsområde følger av helseforskningsloven og eventuelt andre lover som legger oppgaver til disse komiteene.

Forskeres aktsomhetsplikt foreslås lovfestet. Den enkelte forsker skal opptre med aktsomhet for å sikre at all forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Den enkelte forsker må gjøre seg kjent med disse normene.

Videre foreslås en lovfesting av forskningsinstitusjonenes forskningsetiske ansvar. Institusjonene skal sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Departementet foreslår å gi institusjonene ansvaret for nødvendig opplæring av kandidater og ansatte, slik at de kan oppfylle aktsomhetsplikten. Institusjonene har ansvar for at alle som utfører eller deltar i forskningen, er kjent med anerkjente forskningsetiske normer. Dette ansvaret skal gjelde for alle offentlige og private institusjoner som har forskning som en av sine hovedoppgaver.

Når det gjelder systemet for behandling av uredelighetssaker, foreslår departementet en plikt for forskningsinstitusjonene til å behandle alle saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer. Institusjonene skal opprette egne utvalg (redelighetsutvalg) som kan behandle slike saker. Det vil være opp til institusjonene å bestemme nærmere hvordan utvalgene skal brukes. I lovutkastet foreslås klagerett på uttalelser som konkluderer med at en eller flere forskere har opptrådt vitenskapelig uredelig.

Departementet foreslår at det ved behandling av saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer skal gis en skriftlig uttalelse. I uttalelsen skal det alltid tas stilling til om det foreligger vitenskapelig uredelighet eller ikke, om det foreligger systemfeil ved institusjonen og om det vitenskapelige arbeidet bør korrigeres eller trekkes tilbake. Definisjonen av vitenskapelig uredelighet foreslås videreført slik den er i gjeldende lov, men med en justering for å harmonisere begrepsbruken med formålsbestemmelsen.

Departementet foreslår en endring i de formelle kravene til Granskingsutvalgets leder. Kravet om at leder har juridisk kompetanse i form av juridisk embetseksamen eller mastergrad i rettsvitenskap opprettholdes, men kravet om dommererfaring fjernes. Bestemmelsen i offentleglova § 24 annet ledd om unntak fra offentlighet ved lovbrudd skal kunne brukes tilsvarende i uredelighetssaker etter forskningsetikkloven. (Departementets tidligere forslag i høringsnotatet om å melde fra om uredelighetssaker og en mulighet for institusjonene til å holde melder anonym er ikke fulgt opp i det foreliggende lovforslaget.)

Departementet mener forslaget om å lovfeste krav til forskningsinstitusjonene ikke vil ha økonomiske eller administrative konsekvenser av betydning. Forslaget som gjelder klagerett, kan gi en viss økning i arbeidsoppgaver knyttet til forberedelse av saker hos institusjonene, og også til saksbehandling hos Granskingsutvalget. Det blir lagt til grunn at eventuelle økte utgifter kan dekkes innenfor gjeldende rammer.

Komiteens merknader

Komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Christian Tynning Bjørnø, lederen Trond Giske, Martin Henriksen, Tone Merete Sønsterud og Marianne Aasen, fra Høyre, Henrik Asheim, Norunn Tveiten Benestad, Kent Gudmundsen og Kristin Vinje, fra Fremskrittspartiet, Lill Harriet Sandaune og Bente Thorsen, fra Kristelig Folkeparti, Anders Tyvand, fra Senterpartiet, Ivar Odnes, fra Venstre, Iselin Nybø, og fra Sosialistisk Venstreparti, Audun Lysbakken, viser til proposisjonen, hvor departementet ønsker å styrke det forskningsetiske arbeidet i norsk forskning gjennom lovfesting av forskeres og forskningsinstitusjoners ansvar. Komiteen understreker betydningen av forskning og høyere utdanning for å utvikle et vel fungerende samfunn og for å bidra til å møte de store samfunnsutfordringene.

Komiteen forutsetter at den akademiske friheten ivaretas, og at vitenskapelige kriterier ligger til grunn for all forskning. Tilliten til forskningsmiljøene er avhengig av at de ulike forskningsmiljøene har et bevisst forhold til hva som er god forskningsetikk innenfor ulike fagfelt. Komiteen mener at lovforslaget som regjeringen fremmer, styrker det forskningsetiske arbeidet i norsk forskning. Komiteen ser positivt på at regjeringen foreslår å videreføre systemet med faglig uavhengige etikkomiteer og et nasjonalt granskingsutvalg.

Komiteen peker på utfordringene når manglende offentliggjøring av forskningsresultater skyldes at resultatene oppfattes som uønskede av forskerne ved at de eksempelvis kan være i strid med tidligere funn og hypoteser. Komiteen har klare forventninger om publisering av offentlig finansiert forskning, også av såkalt negative eller uønskede funn, og forventer at både Norges forskningsråd og de regionale komiteene for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) skal følge opp mer enn de gjør i dag. Komiteen viser for øvrig til at alle kliniske undersøkelser for fremtiden skal oppføres i et offentlig tilgjengelig register i samarbeid med REK,

som vil gjøre det enklere å se hvilke studier som ikke har publisert resultater.

Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, har merket seg at det er en stor andel midlertidig ansatte i universitets- og høyskolesektoren, og at dette har vedvart i mange år. Flertallet har videre merket seg at Forskerforbundet er tydelige om at det kan gå ut over den akademiske friheten og forskningens uholdbarhet når forskernes jobbsituasjon er utrygg. Flertallet mener belegget for påstanden om at midlertidige ansettelser i seg selv utfordrer forskningsetikken, er tvilsomt. Flertallet deler like fullt bekymringen for den høye andelen midlertidige ansettelser ved universiteter og høyskoler. Flertallet mener at det i den situasjonen Norge er i nå, med et økende behov for omstilling, innovasjon og fremtidig verdiskaping, er viktig å gi forskere og akademikere både frihet og trygghet til å forske og arbeide selvstendig. Flertallet mener at jobbtrygghet, i betydningen faste stillinger, vil være et viktig verktøy her. Flertallet forventer derfor at regjeringen vil intensivere arbeidet for å redusere andelen midlertidige stillinger for vitenskapelig ansatte i universitets- og høyskolesektoren. Flertallet imøteser den bebudede lovproposisjonen fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet om revidert tjenestemannslov som vil legges frem i løpet av våren 2017, der midlertidighet i staten er et sentralt tema i ny lov for statens ansatte. Flertallet understreker at målet er å redusere midlertidighet i staten, og at lovendringene om dette er en oppfølging av avtalen om en ny arbeidsmiljølov som ble inngått mellom regjeringspartiene og samarbeidspartiene Kristelig Folkeparti og Venstre.

Komiteens medlemmer fra Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti vil vise til rapport fra Kunnskapsdepartementets midlertidighetsutvalg «Midlertidighet i UH-sektoren» (18. desember 2015), hvor det redegjøres for årsaker til midlertidighet blant vitenskapelig ansatte. At bidrags- og oppdragsforskningen i hovedsak er finansiert gjennom midlertidige prosjektmidler, skaper usikkerhet knyttet til framtidig finansiering og gjør at forskerstillingene i hovedsak tilsettes midlertidig. Disse medlemmer har merket seg Forskerforbundets høringsuttalelse, der de skriver:

«Forskningssektoren utvikler seg i retning av stadig mer konkurranse og den enkeltes karriereutviklingsmuligheter er i regelen totalt avhengig av forskningspublisering, både målt i kvantitet og kvalitet. Dette betyr at de vitenskapelige ansatte må utføre mye av forskningen på fritiden og forventes å publisere mye mer. Dette, kombinert, med dagens

utstrakte bruk av midlertidig tilsetting, skaper et system som i sitt vesen ikke ivaretar hensynet til forskningsetikk på en god måte. I tillegg erfarer vi at stadig flere institusjoner viderefører insentiver i finansieringssystemene helt ned på individnivå. Dette gjelder for eksempel indikatorer om publiseringspoeng. Kombinasjonen av usikre tilsettingsvilkår og prestasjonsbaserte tellekanter på individnivå er uheldig både med hensyn til å fremme forskningskvalitet og god forskningsetikk.»

Disse medlemmer deler denne bekymringen, og vil understreke betydningen av å styrke universitetenes, høyskolenes og forskningsinstituttene faglige autonomi og å sikre uavhengig og uholdbar forskning. Redusert bruk av midlertidig tilsetting og varsomhet i bruk av prestasjonsbaserte indikatorer på individnivå er viktige tiltak som også vil kunne fremme god forskningsetikk. Disse medlemmer mener regjeringens foreslåtte lovendring er for svak på tiltakssiden i det forebyggende arbeidet med å fremme en forskningsetisk kultur. PRINTEGER viser i sitt hørings svar til at også Kunnskapsdepartementets ansvar for at betingelsene for norsk forskning, og dermed mer eller mindre gunstige betingelser for god forskningsetisk praksis, må klargjøres.

Disse medlemmer støtter dette og vil på denne bakgrunn fremme følgende tre forslag:

«§ 5 andre ledd skal lyde:

Forskningsinstitusjoner skal sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Institusjonen har ansvaret for:

- a. nødvendig opplæring av kandidater og ansatte i anerkjente forskningsetiske normer,
- b. at alle som utfører eller deltar i forskningen, er kjent med anerkjente forskningsetiske normer, og
- c. å bygge og vedlikeholde en sterk forskningsetisk kultur.

«Stortinget ber regjeringen å intensivere arbeidet for å redusere andelen midlertidige stillinger for vitenskapelig ansatte og i samarbeid med institusjonene utarbeide forslag til hvordan de, hver for seg og sammen, kan motvirke negative effekter av resultatindikatorer som legger press på institusjonene og enkeltforskere, noe som kan hemme arbeidet for god forskningsetikk.»

«Stortinget ber regjeringen tydeliggjøre Kunnskapsdepartementets ansvar for å sikre gode betingelser for forskningsetisk praksis og komme tilbake til Stortinget på egnet måte.»

Forslag fra mindretall

Forslag fra Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti:

Forslag 1

§ 5 andre ledd skal lyde:

Forskningsinstitusjoner skal sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Institusjonen har ansvaret for:

- nødvendig opplæring av kandidater og ansatte i anerkjente forskningsetiske normer,
- at alle som utfører eller deltar i forskningen, er kjent med anerkjente forskningsetiske normer og
- å bygge og vedlikeholde en sterk forskningsetisk kultur.

Forslag 2

Stortinget ber regjeringen å intensivere arbeidet for å redusere andelen midlertidige stillinger for vitenskapelig ansatte og i samarbeid med institusjonene utarbeide forslag til hvordan de, hver for seg og sammen, kan motvirke negative effekter av resultatindikatorer som legger press på institusjonene og enkeltforskere, noe som kan hemme arbeidet for god forskningsetikk.

Forslag 3

Stortinget ber regjeringen tydeliggjøre Kunnskapsdepartementets ansvar for å sikre gode betingelser for forskningsetisk praksis og komme tilbake til Stortinget på egnet måte.

Komiteens tilråding

Komiteen har for øvrig ingen merknader, viser til proposisjonen og råder Stortinget til å gjøre følgende

vedtak til lov

om organisering av forskningsetisk arbeid (forskningsetikkloven)

§ 1 Formål

Loven skal bidra til at forskning i offentlig og privat regi skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer.

§ 2 Virkeområde

Loven gjelder forskere og forskning i Norge. På Svalbard og Jan Mayen gjelder loven dersom forskningen drives av forskere ansatt av norsk ar-

beidsgiver eller dersom en vesentlig del av midlene kommer fra Norge.

Granskingsutvalget kan videre uttale seg om forskning i utlandet dersom forskningen drives av forsker ansatt av norsk arbeidsgiver eller dersom en vesentlig del av midlene kommer fra Norge.

§ 3 Uavhengighet

Komiteer og utvalg oppnevnt med hjemmel i denne loven skal være faglig uavhengige.

§ 4 Forskeres aktsomhetsplikt

Forskere skal opptre med aktsomhet for å sikre at all forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Dette gjelder også under forberedelser til forskning, rapportering av forskning og andre forskningsrelaterte aktiviteter.

§ 5 Krav til forskningsinstitusjoner

Forskningsinstitusjoner er offentlige eller private institusjoner som har forskning som en av sine hovedoppgaver.

Forskningsinstitusjoner skal sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Institusjonen har ansvaret for:

- nødvendig opplæring av kandidater og ansatte i anerkjente forskningsetiske normer og
- at alle som utfører eller deltar i forskningen, er kjent med anerkjente forskningsetiske normer.

§ 6 Behandling av uredelighetssaker ved forskningsinstitusjoner

Forskningsinstitusjoner har ansvar for å behandle saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer. Forvaltningsloven kapittel IV og V gjelder for disse sakene.

Forskningsinstitusjoner skal ha et redelighetsutvalg. Utvalget skal ha nødvendig kompetanse i forskning, forskningsetikk og jus. Utvalget skal ha minst ett medlem som ikke er ansatt ved institusjonen.

Forskningsinstitusjoner skal fastsette retningslinjer for behandling av saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer. Retningslinjene skal også angi når det som ledd i behandlingen av slike saker skal innhentes en uttalelse fra redelighetsutvalget.

Forskningsinstitusjoner skal rapportere saker om mulige alvorlige brudd på anerkjente forskningsetiske normer til Granskingsutvalget.

Uttalelser som konkluderer med at en forsker har opptrådt vitenskapelig uredelig, kan påklages av forskeren til Granskingsutvalget, jf. § 7 annet ledd. Forvaltningsloven kapittel VI gjelder med de begrensninger som følger av denne loven.

§ 7 *Granskingsutvalget*

Departementet oppnevner et nasjonalt utvalg for granskning av uredelighet i forskning. Granskingsutvalget skal ha nødvendig kompetanse i forskning og forskningsetikk. Lederen skal ha juridisk embetseksamen eller mastergrad i rettsvitenskap.

Granskingsutvalget er klageinstans for uttalelser hvor det konkluderes med at en forsker har opptrådt vitenskapelig uredelig. Utvalget kan også behandle saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer på eget initiativ. Forvaltningsloven kapittel IV og V gjelder for disse sakene. Granskingsutvalgets uttalelser er endelige og kan ikke påklages videre.

Granskingsutvalget skal veilede forskningsinstitusjoner om behandling av saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer.

§ 8 *Uttalelser i uredelighetsaker*

I uttalelser fra forskningsinstitusjoner etter § 5, redelighetsutvalg etter § 6 annet ledd og Granskingsutvalget etter § 7 i saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer skal det alltid tas stilling til:

- a) om forskeren har opptrådt vitenskapelig uredelig eller ikke,
- b) om det foreligger systemfeil ved institusjonen og
- c) om det vitenskapelige arbeidet bør korrigeres eller trekkes tilbake.

Med vitenskapelig uredelighet menes forfalskning, fabrikkering, plagiering og andre alvorlige brudd på anerkjente forskningsetiske normer som er begått forsettlig eller grovt uaktsomt i planlegging, gjennomføring eller rapportering av forskning.

§ 9 *Nasjonale forskningsetiske komiteer*

Departementet oppnevner nasjonale forskningsetiske komiteer som til sammen dekker alle fagområder, og bestemmer hver komiténs ansvarsområde. Medlemmene oppnevnes av departementet etter forslag fra relevante organer. Hver komité skal ha kompetanse i relevante forskningsdisipliner, etikk og jus, og skal ha minst én lekrepresentant.

Komiteene skal være rådgivende organer innen forskningsetikk.

§ 10 *Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk*

Departementet oppnevner regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk. Hver komité skal ha kompetanse i relevante forskningsdisipliner, etikk og jus, og skal ha minst én lekrepresentant.

Komiteenes ansvarsområder følger av helseforskningsloven og annen lovgivning som legger oppgaver til komiteene.

Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin og helsefag er klageinstans for komiteenes vedtak, også for vedtak etter offentleglova. Den nasjonale komiteens avgjørelse er endelig og kan ikke påklages videre.

§ 11 *Unntak fra offentlighet*

Offentleglova § 24 annet ledd gjelder for saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer etter denne loven.

§ 12 *Forskrifter*

Departementet kan gi forskrift med nærmere regler om oppnevning av og saksbehandling i komiteer og utvalg etter loven.

§ 13 *Ikrafttredelse*

Loven trer i kraft på det tidspunktet Kongen bestemmer.

Fra samme tid oppheves lov 30. juni 2006 nr. 56 om behandling av etikk og redelighet i forskning.

§ 14 *Endringer i andre lover*

Fra den tid loven trer i kraft gjøres følgende endringer i andre lover:

1. I lov 1. april 2005 nr. 1 om universiteter og høyskoler skal § 4-13 første ledd lyde:

(1) Institusjonen kan vedta tvungen avslutning av doktorgradsutdanning ved vitenskapelig uredelighet etter forskningsetikkloven § 8 *annet ledd*. Departementet eller særskilt klageorgan oppnevnt av dette, jf. § 5-1 syvende ledd, er klageinstans for vedtak om tvungen avslutning etter dette ledd.

2. I lov 20. juni 2008 nr. 44 om medisinsk og helsefaglig forskning gjøres følgende endringer:

§ 9 første ledd skal lyde:

Forskningsprosjektet må være forhåndsgodkjent av den regionale komiteen for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk, jf. *forskningsetikkloven § 10 første ledd*.

§ 10 tredje ledd skal lyde:

Vedtak vedrørende forhåndsgodkjenning kan påklages til Den nasjonale forskningsetiske komité for

medisin og helsefag, jf. *forskningsetikkloven § 10 tredje ledd.*

Oslo, i kirke-, utdannings- og forskningskomiteen, den 14. februar 2017

Trond Giske

leder

Kristin Vinje

ordfører

